

PUL SİYASƏTİ DAYANIQLI İQTİSADIYYATIN MÜHÜM AMİLİDİR

29 iyun 2019-cu il tarixdə "İqtisadiyyat" qəzetiinin redaksiyasında "Pul siyasəti dayanıqli iqtisadiyyatın mühüm amılıdır" mövzusunda dayırıma masə keçirilmişdir. Həmin dayırımı masada müzakirə olunan məsələləri sizlərin diqqətinə çatdırırıq.

Ziyad Səməzdəz: Bu gün burada bizim dəyərli alımlarımız iştirak edirlər: Qorxmaz İmanov - AMEA-nun müxbir üzvü, iqtisad elmləri doktoru, professor; Məhiş Əhmədov - iqtisad elmləri doktoru, professor, ADİU-nun kafedra müdürü; Zahid Məmmədov - iqtisad elmləri doktoru, professor, ADİU-nin Elm Departamentinin direktoru; Zöhrab İbrahimov - iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru ADİU-nin dosenti; Azar Ələsgərov - Mərkəzi Bankın Monetar Siyaset Departamentiñin direktoru; Elşad Səməzdəz - iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, ADİU-nun dosenti; A İl-nin sadr müavini; Asif Həsənov - Gəncə Aqrar Universitetinin kafedra müdürü, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru; Ağanemət Ağayev - iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru; Rəfiq Qarayev - iqtisadçı-sahibkar; Vüqar Vəliyev - iqtisadçı.

Biz bundan əvvəl də kölgə iqtisadiyyatına, rəqəmsal iqtisadiyyata həsr olunmuş, iqtisadi potensial barədə bir neçə dayırımı masa keçirmişik. Bu gün isə müasir mərhələdə pul siyasəti məsələsini müzakirə edəcəyik. Belə bir problemin ortaya atılmasının zəruriliyi bir çox şərtlərlə müəyyən olunur.

Əvvələ, son illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatında baş verən proseslər bir daha sübut etdi ki, düşünülmüş pul siyasəti olmalıdır. Manatın devalvasiyası, onu müəyyən edən obyektiv səbəblər, bundan sonra Azərbaycan iqtisadiyyatında baş verən proseslər, dövlət başçısının müəyyən etdiyi qabaqlayıcı tədbirlər pul-kredit siyasətinin müzakirəsinin hər zaman aktual olduğunu bir dəfə təsdiq edir.

Mən dəfələrə, həm çıxışlarımda, həm də yazılarım da birmənəli şəkildə bəyan etmişəm ki, Azərbaycan dövləti müştəqillik əldə etdikdən sonra çox düşübünlümüş pul-kredit siyasəti apardı və bu, bizi imkan verdi ki, Azərbaycanın iqtisadiyyatını qoruyaq, onu inkişaf etdirək, iş adamlarında, xüsusilə də xərici şirkətlərdə inamı artırıq ki, Azərbaycan düşübünlümüş pul siyasəti yeridir.

Eyni zamanda, bu gün yeni çağınşılara uyğun olaraq, yeni tələblər qoyulur və mən dəfələrlə demişəm, bu gün də o mövqədəyəm ki, Mərkəzi Bankın xüsusi səlahiyyətləri həmisi olmuspudur, bu gün də olmalıdır. Çünkü Mərkəzi Bankın xüsusi səlahiyyətlərinin olmasına bizi bir çox problemlərdən xilas etdi.

Pul siyasəti və real sektor, real sektorun strukturunu, istehlak kreditlərinin həcmi, onun həcmindən ölkə iqtisadiyyatına, real sektora dəstək vermək baxımdan qiymətləndirilməsi, bütövlükdə qlobal risklər, bu riskləri nəzərə alaraq biz pul siyasətini necə həyata keçirməliyik? Necə etməliyik ki, bizim xərisi iqtisadi əlaqələrimizdə, tədiyyə balansında müsbət meyillər güclənsin, ixracımızı artırıq, daxili bazarı qoruyaq, milli iqtisadiyyatın rəqəbat qabiliyyətini artırıq, sahibkarlarımız real sektora vəsait qoymağa maraqlı olsunlar? İstərdim bütün bunnar barəsində bu gün burada hər hansı radikallığı varmadan səmimi söhbət edək.

M2-nin, aqreqatların dəyişməsi meyillərini qiymətləndirək, dünya ölkələrinin tacribəsini asas götürərək, Azərbaycanın şəraitini nəzərə almaqla, bütün bu məsələlərə münasibətimizi bildirək.

Azər Ələsgərov: Əvvələ, belə önməli mövzuya toxunduguñuzava Mərkəzi Bankdan da bura nümayandə davət etdiyinizə görə səza çox təşəkkür edirəm. Mən qısa olaraq pul siyasəti ilə bağlı Mərkəzi Bankın mövqeyi barədə məlumat verim. Mərkəzi Bank hesab edir ki, pul siyasəti vasitəsilə ölkədə iqtisadi artımı dəstəkləməyin optimal yolu qiymət sabitliyini təmin etməkdir. Çünkü bilirsınız ki, qiymət sabitliyi, yəni aşağı inflasiya dayanıqlı iqtisadi artımın ən vacib şərtlərindən biridir. Qiymət sabitliyi pozulanda iqtisadi subyektlər üçün qeyri-müəyyənlilik yaranır, onlar galəcək işlərinə planlaşdırıla bilmirlər, xüsusilə galırların və yığımının dayarsızlaşması təhlükəsi yaranır. Deyək ki, banklar uzun müddətə və ucuz kreditlər vermekdən çəkinirlər, yəni inflasiyanın neqativ coğħatları məlumdur və ona görə də müasir dövrədə dünyanın əksər ölkələrinin mərkəzi bankları haqqında qanunda qiymət sabitliyi başlıca məqsəd kimi müəyyən olmuşdur. Həmçinin, Azərbaycan "Mərkəzi Bankı haqqında" Qanunda da qeyd olunmuşdur ki, Mərkəzi Bankın son məqsədi öz səlahiyyətləri əsərvəsində qiymət sabitliyini tomin etməkdən ibarətdir və bütün dünya ölkələrində olduğu kimi,

şəkildə faiz dərəcələrini aşağı salır. 2018-ci ilin avvalından bəri Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsi 15 faizdən 8,5 faiza endirilmişdir və hər bir qoran baradə Mərkəzi Bank aktiv şəkildə kommunikasiya edir, yəni müasir dövrədə bu kommunikasiyanın özü de pul siyasətinin alətlərindən biri kimi qiymətləndirilir. Lakin bəzən Mərkəzi bank alətlərdə dəyişiklik etmədən, hər hansı açıqlama verməklə də makroiqtisadi proseslərə təsir göstərə bilir.

Gələcəklə bağlı mövqeyimizdən də danışmaq istədim. Biz aşağı, sabit və proqnozlaşdırıla bilən inflasiyaya nail olmağa çalışmalıyıq. Mən bir qədər öncə da dedim, bıdə son 20 ilə inflasiya başqa ölkələrlə müqayisədə dəyişiklik olub. İndi biz çalişmalyıq ki, qarşısındakı 10 il arzında hər il inflasiya 2 faiz olsun, proqnozlaşdırıla bilən, hər kəs öz işini bu şəraitdə optimallaşdırırsın. Bunun üçün biz pul siyasətinin rejimini dəyişməyi düşünürük. Bilirsiniz ki, pul siyasətinin dörd rejimi mövcuddur. Bunlar inflasiyaların hədəflənməsi, məzənnənin hədəflənməsi, pul kütłəsinin hədəflənməsi və faiz dərəcəsinin hədəflənməsi. Biz hesab edirik ki, inflasiyanın hədəflənməsi rejimi Azərbaycan üçün optimal rejim ola bilər. Amma bu rejimin tətbiq olunması nənə bir çox şərtləri vardır və o şərtlərin də reallaşdırılmasına artıq faktiki olaraq başlanılmışdır.

Ziyad Səməzdəz: Cox sağ olun. Mövzumuzla əlaqədər kifayət qədər dəyərlər məlumatlar verdiniz.

Qorxmaz İmanov: Mən analitik olduğumdan

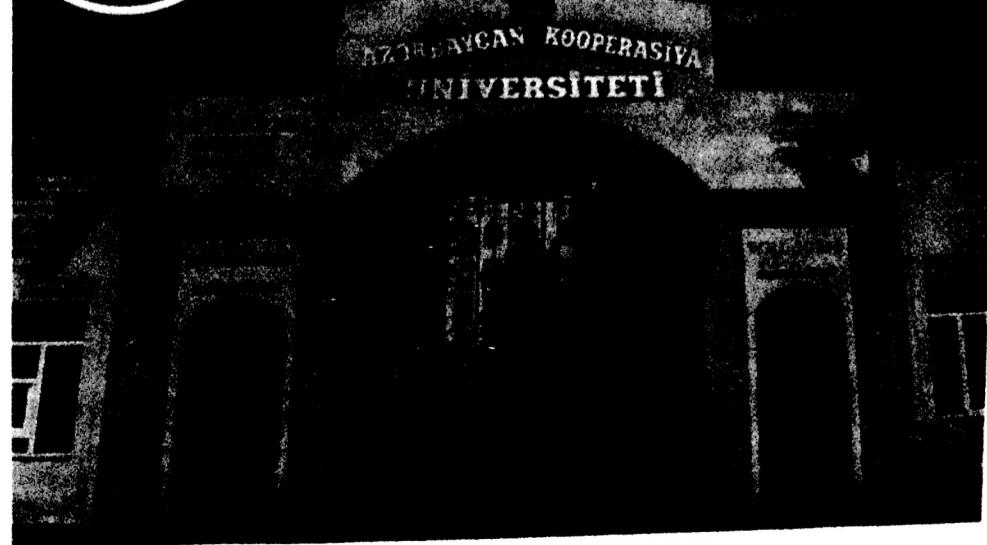
məsələnin bir az analitik tərəfləri haqqında danışacağım və dünyada bu proseslərə yanaşma barədə fikirlərimi deyəcəyəm.

Son hədəfa, aydın məsələdir ki, aralıq hədəflər vasitəsilə nail olunur. Dünyada pul siyasətinin aralıq hədəfi olaraq məzənnədən pul kütłəsindən və faiz dərəcələrindən istifadə oluna bilər. Hansı aralıq hədəfa üstünlük verilməsi ölkə iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərindən asılıdır və Azərbaycanda da ölkə iqtisadiyyatının xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq pul siyasətinin başlıca aralıq hədəfi rolunda məzənnə çıxış edir. Nəyə görə? Çünkü bizdə hələ də idxləndən asılıq səviyyəsi çox yüksəkdir. İnflasiya əhəmiyyəti dərəcədə məzənnədən asılıdır.

Eyni zamanda, ölkənin dövlət zəmanəti borcu 15 milyard dollar ətrafindadır. Eyni zamanda, həm hüquqi, həm də fiziki şəxslərin banklar qarşısında böyük məbləğdə xərici valyutada kreditləri vardır və bütün bunnar məcbur edir ki, məzənnə pul siyasətinin başlıca aralıq hədəfi kimi istifadə olunsun. Amma pul siyasətinin ikinci dərəcələri aralıq hədəfi olaraq pul kütłəsindən istifadə olunur. Pul kütłəsi həm kredit qoymuları, həm də məzənnənin özü vasitəsilə valyuta bazarlarına təsir göstərməklə inflasiyaya təsir göstərə bilir. Aralıq və əməliyyat hədəflərinə isə Mərkəzi Bank sərəncamında olan alətlərlə təsir göstərməyə çalışır. Alətlər arasında isə növbədə açıq bazar əməliyyatları qeyd olunmalıdır. Açıq bazar əməliyyatları həm likvidliyin verilməsi, həm də likvidliyin cəlb olunması istiqamətinə tətbiq olunur. Hansı istiqamətdə alətlərin aktiv olması iqtisadiyyatda, xüsusilə bank sistemində likvidlik vəziyyətindən asılıdır. Əgər bank sisteminde izafə likvidlik vəsəti, onda aydın məsələdir ki, banklar tərəfindən Mərkəzi Bankın kreditlərinə tələb az olacaq, əksinə, banklarda artıq pullar oludur. Mərkəzi Bank qısamüddətli notlarını buraxmaq, depozit əməliyyatları həyata keçirməklə sterilizasiya əməliyyatlarını aktiv şəkildə yerinə yetirir və çələşir ki, pul kütłəsinin iqtisadiyyatın tələbatına uyğun şəkildə tənzimləşin. Yəni, sadəcək desək, əgər ölkədə iqtisadi artım 2 faiz, bizim hədəflədiyimiz inflasiyasiya 4 faizdir, deməli, iqtisadiyyatın pulun artımına olan tələbatı 6 faizdir. Yəni, pul kütłəsinin 6 faizdən çox artmağı, ya qısamüddətli, ya da uzunmüddətli dövrə fasad vera bilər. Ona görə də artıq pulları sterilizasiya etmək lazımdır.

Mərkəzi Bankın sərəncamında məcburi ehtiyat normaları, valyuta bazarına müdaxilələr var. Hazırda Mərkəzi Bank çox nadir hallarda valyuta bazarına müdaxilələr edir. Mərkəzi Bank tətbiq etdiyi alətlərlə iqtisadiyyata təsir göstərir. Əgər makroiqtisadi sabitlik meyilləri, ölkənin xərisi mövqeyi güclüdürse və valyuta bazarında hər hansı təzyiq müşahidə olunmursa, onda faiz dərəcələrinin azalması üçün aləverişli şərait yaranır. Son illər faktiki inflasiyanın azaldığını nəzərə alaraq, Mərkəzi Bank ardıcıl

**Azərbaycanda ilk dəfə 1918-ci il
noyabrın 9-da Azərbaycan
Respublikasının
Dövlət Bayraqı qaldırıldı.
Xalqımızı bu münasibatla
təbrik edirik!**

Burada qeyri-solislik nadir? Burada elo göstəricilər var ki, onlar ölçüyə gəlmir, mən də belə qiymətlər. Azərbaycan üçün maliyyə dayanıqlığı indeksini hesablamışam. Bu, təxminən 2015-ci illi ohadə edir və o dövrdə olan fəaliyyət qiymətləndirilir. Əlbəttə ki, bu modellərin köməyi ilə bəzi proqnozları da qabaqcılın vermek olur.

Mənim təklifim odur ki, bizim monetar sistemdə işləyən ayrı-ayrı təşkilatlar belə analitik üsullardan istifadə edib, qabaqcılın xəbərdarlıq sistemləri ilə hesablaşmalar aparsınlar və onun əsasında ekspertlər müəyyən bir noticə çıxarılsınlar.

Ziyad Səməzdəzə: Dəyərlər fikirlərdir, həqiqətən, təşəbbüsler yaxşıdır. Mən belə hesab edirəm ki, Mərkəzi Bankda bu istiqamətdə, yaqın ki, yeni modelər var.

Azər Ələsgərov: Oxşar modellərdən biz istifadə etmişik və o modellər əsasında bank sisteminin dayanıqlığı bank nəzarəti o vaxt Mərkəzi Bankda olundu. Məsələn, İngiltərədə bilavasitə konstitusiyada, Mərkəzi Bankın əsas məqsədlərindən biri məşgullüğün təminatını olaraq qiyamətləndirilir. Bildiyimə görə, Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasında bu modellərdən istifadə hal-hazırda davam edir.

Zahid Məmmədov: Bayaq hörmətli Azər müəllim qeyd etdi ki, bütün ölkələrdə Mərkəzi Bankın əsas məqsəd qiyamət sabitliyini təmin etməkdir. Tarixə nəzər salsaq, 1930-cu illərdə Mərkəzi Bankın əsas məqsəd qiyamətini təmin etməti iddi. Sonra baxımlar ki, iqtisadi artımı təmin etmək müəyyən problemlər ortaya çıxır. Məsələn, İngiltərədə bilavasitə konstitusiyada, Mərkəzi Bankın əsas məqsədlərindən biri məşgullüğün təminatını olaraq qeyd olunur. Daha sonra qarşıda duran ən əsas məqsədlərden biri tədiyyə balansının tarazlığı oldu və nəticədə Bretton Wuds sistemində ciddi fasadlar dağıldıqdan sonra həmin bütün mərkəz banklarının mandatlarında ciddi dayışıklık baş verdi. 200-a yaxın mərkəz bankının qanunu götürsək, onların 190-də əsas məqsəd qiyamətlərin sabitliyidir. Qiyamətlərin sabitliyinin təminatı ilə bağlı isə müxtalif alətlərdən istifadə edilir.

Rayonlarda hər kas olub, burada bollı saat çərçivəsində siz bostanı sulamaq məcburiyyətindəsiniz. Monetar siyaset olaraq siz də kredit, pul məqdarı, kredit hərəkətliliyinin faiz dərəcəsinə təsir edərək, iqtisadiyyatı yönəldirməlisiniz. Zaman-zaman baxmalısınız ki, hansı çərçivədə hərəkət etməlisiniz. Bizi pul siyasetinin effektivlik göstəricilərinə də diqqət etməliyik. Bayaq hörmətli Qorxmaz müəllim modellərdən danışdı. Burada ən əsas pul siyasetinin effektivlik göstəriciləri, iqtisadiyyatın qəbul etdiyi inflyasiya səviyyəsi, milli valyutanın kursu, məzənnənin həm ixracatçıları, həm idxləçilərin maraqlarına uyğunluğu, pul siyasetinin gələcəklərə qarşı həssashiş nəzərə alınmalıdır. Milli ədəniş sisteminin keyfiyyəti və etibarlılığı, maliyyə bazarı infrastrukturun inkişaf səviyyəsi, sistem əhəmiyyətli resursların tənzimlənməsi, maliyyə nəzarət tədbirləri də burada çox vacib amillərdəndir. Artıq 2016-ci ilin fevral ayından ölkəmizdə makroinstitusional fəaliyyət həyata keçirən orqan Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatası oldu. Türkiyəyə baxdığımızda burada sahəvi nəzarət sisteminin olduğunu görürük. Məqarequlyator dediyimiz sistemdə maliyyə bazasının ayrı-ayrı seqmənlərinə nəzarət edən vahid sistemə mövcuddur. İngiltərə bu sistemə keçdi və 2015-ci ildən sonra İngiltərə geri döndü. Bütün makroinstitusional siyaset Mərkəzi Banka verildi və Rusiya da 2013-cü ildən sonra aparılan böyük tədqiqatlar nəticəsində monetar siyaset Mərkəzi Banka bağlanılmışdır.

Azərbaycanda baş verən iki devalvasiya hadisəsi ilə əlaqədar bu gün də ictimaiyyətdə ən çox müzakirə mövzularından biri bu ki siyasetin vahid sistemə birləşdirilməsinin mümkünüyündür. Bu proses necə getməlidir? Yadimdadır, Mərkəzi Bankın saytında bu haqda məlumatlar var idi. Mən bu gün Maliyyə Bazarlarına Nəzarət Palatasında o ssenariləri görə bilmirəm. Əvvələr Mərkəzi Bank bir neçə ssenari verirdi ki, neftin qiyməti düşərsə, belə olə bilər, böhran surasında Rusiyada, tutaq ki, pul baratları nəzərdən azalması ümumi daxili məhsulə nə qədər təsir edər və s., yanı ciddi tədqiqatlar var idi.

Nəzəri tədqiqatlar bu gün dünəyada da çox aktualdır. Bəzən təssüflər olsun ki, nəzəri tədqiqatlara ehtiyac olmadığı qeyd olunur. Leonardo da Vinci'nin belə bir fikri var: "Nəzəriyyə sərkərdədir, praktika aşğar". Bu günbəz bunu pul siyaseti adlandırmışdır. 2013-cü ildən sonra bizdə pul krediti siyaseti pul siyaseti adlandırılmağa başlandı. Rusiyada bu, pul-kredit siyaseti, İngiltərədə monetar siyaset olaraq qalır.

Mən bu gün "Mərkəzi Bank haqqında" Qanuna baxanda, valyuta siyasetini tapa bilmirəm. Orada valyuta siyaseti necədir? Qanunun əyni-ayrı maddələrində var, lakin valyuta siyaseti haqqında tam açıqlama yoxdur. Bazi hallarda valyuta siyasetini həyata keçirən orqan Nazirlər Kabinetini olaraq qeyd edilir. Orada bu, həmçinin maliyyə-kredit siyaseti adlandırılır. Axi, bildiyimiz qədər bu gün maliyyə-kredit siyaseti yoxdur. Bütçə siyaseti var və Maliyyə Nazirliyi tərəfindən monetar siyaset həyata

keçirilir. Mərkəzi Bankda və Parlamentdə monetar siyaset müzakirə olunmur. Mən hesab edirəm ki, ümumiyyətlə, monetar siyasetin nəzəriyyəsi yazılılmışdır. Taəssüflər olsun ki, bank işi haqqda sovet döndəməndə qalma kitablar var və hələ də onlardan istifadə olunur. Bu gün monetar siyasetin vəzifəsi sadəcə bankların fəaliyyətini tənzimləmək deyil. Monetar siyaset böyük orqandır. Ona görə bank işi deyəndə burada iki məsələ - makro bank işi, yəni monetar siyaset və mikro bank fəaliyyəti nəzərə alımlıdır. Son olaraq qeyd edim ki, Qlazev hesab edir ki, pul siyasetinin, pul məqdarının həcmini artırmaq, faiz dərəcələrini aşağı salmaq, iqtisadiyyatı gücləndirmək lazımdır. Qlazevə görə, Rusiyadan qızıl valyuta ehtiyatları ölkənin iqtisadiyyatının güclənəsinə xidmət etməlidir.

Mən hesab edirəm ki, bizim qızıl valyuta ehtiyatlarımız yetəri qədərdir, biz yetəri qədər də güclüyük. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçündən dövlət tərəfindən bütün gəraklı dəstəklər verilir. Bəs, niyə dövlət tərəfindən? Məsələn, iki sahibkar - biri dövlət tərəfindən ucuz kreditlə təmin olunur, o biri ola bilir. Axi, burada bazar iqtisadiyyat şərtlərinə uyğun rəqəbatqabiliyyətlilikdə də problemlər yaranır. Mən hesab edirəm ümumi olaraq elə bir faiz dərəcəsi olmalıdır ki, optimal qaydada hami bun-

arasındaki vaxt uzadılsın. Yoxsa, başqa bir problem var. Bəzən görün na edirlər? Brend butik adı pulu xaricə çıxırlar. Tutaq ki, paltarın qiyməti 20 manatdır. Amma belə təqdim edirək ki, guya qiyməti 2 min manatdır. Yəni, hər cür firıldaq var. Ona görə buna nəzarət olmalıdır. Gömrük və vergi orqanları arasında informasiya mübadiləsinin aparılması tövdürəliyi qidir.

Burada çeşidi fikirlər, rəngarang ideyalar səsləndi. Sevindirici həldir ki, Azərbaycanda bu sahədə belə elmi potensial var. Onun bir hissəsi bu gün göstərilidir. Üzgülərin bir fikri var - ağar ol, ayaq, boyun və nəfəs hərəkatları koordinasiya edilməsə, onda irəli üzərkə mümkin olmur. Fikirləşirəm ki, iqtisadiyyatın tərəfdən bütün gəraklı dəstəklər verilir. Bəs, niyə dövlət tərəfindən? Məsələn, iki sahibkar - biri dövlət tərəfindən ucuz kreditlə təmin olunur, o biri ola bilir. Axi, burada bazar iqtisadiyyat şərtlərinə uyğun rəqəbatqabiliyyətlilikdə də problemlər yaranır. Mən hesab edirəm ümumi olaraq elə bir faiz dərəcəsi olmalıdır ki, optimal qaydada hami bun-

sı var. Rusiya ilə ABŞ arasında olan məsələ bizim iqtisadiyyatımıza da mənfi təsir etdi. Neftin qiyməti aşağı düşdü, Mərkəzi Bank məcbur oldu pula küləşini azaltı, daralma etdi ki, amma qiyamətləri qalxmasın. Amma digər şərtləri hall edərək, Mərkəzi Banka şərait yaradılsı ki, o, pula küləşini rahat qaldıra bilsin, onda faizlər də azalar. Çünkü məçələcə onun qiyməti aşağı düşür. Pul da çox olduqca onun qiyməti, yəni faizlər aşağı düşəcək. Faiz düşəndə real sektorumuza kömək olacaq. İlkinci məsələ də buna bağlıdır - valyuta məzənnəsi məsələsi. Valyuta məzənnəsi hər bir ölkənin iqtisadiyyatının güzgüsüdür. Bizim də iqtisadiyyatımız müəyyən obyekтив səbəblərdən neft, qazla bağlıdır. Neftin qiyməti bəha olur, manatın da qiyməti bəhanalar. Yəni, dollardan bəha olur. Neftin qiyməti aşağı düşür, manat da ucuzlaşır. Bu, normaldır. İndi bir sual yaranır. Bəs, neftin qiyməti qalxdı, niyə manat qalxdı? Neftin bir barreli 70 dollardan düşdü 26 dollara, ona uyğun manat 0,78-dən düşdü 1,70-a. İndi neft yenidən qalxdı 70 dollara. Niyə manat 1,70-dən 0,78-a qalxmır?

Xatırladım ki, son dövrdə milli manat 2 dəfə devalvasiya olub. 2015-ci il fevralın 21-də, 2015-ci il dekabrın 21-də.

Səbəblərindən biri odur ki, Mərkəzi Bank bunulla çox məşğul oldu, sabitliyi qorumaq üçün çalışdı. Mən, cənab Elman Rüstəmovun Milli Məclisə çıxışını yada salıram. Onda məzənnə 1,05 idi. O dedi ki, Mərkəzi Bank sabitliyi qorusun, amma nə qədər? Neftin qiyməti düşür, gəlir azalır, idxlə isə azalır. Bunun qabağını necə saxlayaqla? Mərkəzi Bankın ehtiyatları qısa zamanda təqribən 11 milyard ABŞ dolları həcmində azaldı. Yəni, 15 milyarddan düşdü 4 milyarda. Mərkəzi Bank devalvasiyanı məcburə etdi. Daha dəqiq desək Mərkəzi Bank məcburi taktik gedisi edərək valyuta müdaxilələri həcmi azaltdı və manatın məzənnəsi düşdü.

Amma indi ehtiyatımız artır. Bu barədə düşünmək olmır! Tutaq ki, manat məsələn 1,7-dən 1,6-yə qalxın. Əgar məzənnə qalxa, bu, elə müəyyən qədər pul siyasetinə insanları, hətta Beynəlxalq Aləmdə qəbul olunmuş meyar kimi, ibtidai sinif uşaqlarının inamını da artıracaq. Məzənnə artanda, manata inam da artacaq. Valyutasi ucuzlaşan qonşu ölkələrdən mümkün idxlərin artımına gəldikdə isə onu gömürkələr tənzimləmək olar. Ona görə də mən bu barədə düşünməyi təklif edirəm.

Ümumiyyətə, ortamüddəli məzənnəne proqnozlanan bildirilməsi iqtisadiyyatın davamlı inkişafı üçün faydalıdır.

Üçüncü məsələ, strateji valyuta ehtiyatları ilə bağlıdır. Yəni, həm Mərkəzi Bankın ehtiyatları, həm də Neft Fondu ehtiyatları. Mərkəzi Bankın 2019-cu il üçün pul-kredit siyaseti haqqında bəyanatında göstərilib ki, bu ehtiyatlar 44 milyard ABŞ dolları həcmindədir. (Red: Bu güne 50 milyard ABŞ dolları üstələyib). O da bayan edilib ki, bu rəqəm 31 aylıq mal və xidmət idxlərinə çatar. Müştəqilliyyin ilk dövründə təzə-təzə bu müzakirələr başlayanda Beynəlxalq Valyuta Fondu tövsiyə edirdi ki, valyutə ehtiyatları 3 aylıq idxlə həcmində olsa, bu, normal haldır. Demək, həzərdə bu göstərici on dəfə artırıqdır. Moskvada da bu mövzu Rusiya iqtisadiyyatı baradə müzakirə olundu ki, bəlkə bu qədər pulun bir hissəsi real sektora verilsin. Ehtiyatların limiti olsun. Tutaq ki, strateji valyuta ehtiyatları dövlət büdcəsinin xərclərindən na qədər çox olsun, 2 dəfə çox olsa, bəsdirmə? Bəlkə artıq real sektora gəlsin. Yığın, istehlak, sərmayə qoyuluşunun səmərəli nisbatını təmin etmək vacibdir. Heç olmasa birbaşa real sektora gəlməsin, bəlkə bu vəsaitin bir hissəsi Azərbaycan banklarında saxlanılsın. Azərbaycan banklarında saxlanılsın ki, banklar özləri milli sahibkarlığı kreditləşdirsinlər. Yəni, bu barədə hesab edirəm ki, düşünmək olar.

Qorxmaz İmanov: Bir məsələni deyim, bu dördəyə qədər inkişafın əleyhinə. Statuslar da müzakirə oluna bilər. Pul siyaseti və iqtisadi inkişafla əlaqədar müxtəlif iqtisadi adəbiyyatlar bu asılılığı müxtəlif cür görüb. Artıq Milton Fridmarın dövründə bayan edilib ki, pul alətləri ilə iqtisadiyyata dəha çox təsir etmək olar. Bundan sonra da ağırlıq düşüb müəyyən qədər Mərkəzi Bankın üzərinə. Biz hamımız istəyirik ki, Vətənəmiz çıxaklılsın. Amma ola bilər ki, inkişafın yollarına fərqli baxışlarımız var. İndi bu məsələni da mahiyyəti odur ki, baxışları mümkün qədər bir-birinə yaxınlaşdırıq.

Ümumiyyətə, Azərbaycanın milli institutları formalaşandan bəri müxtəlif təsisatlar fəaliyyət göstərib.

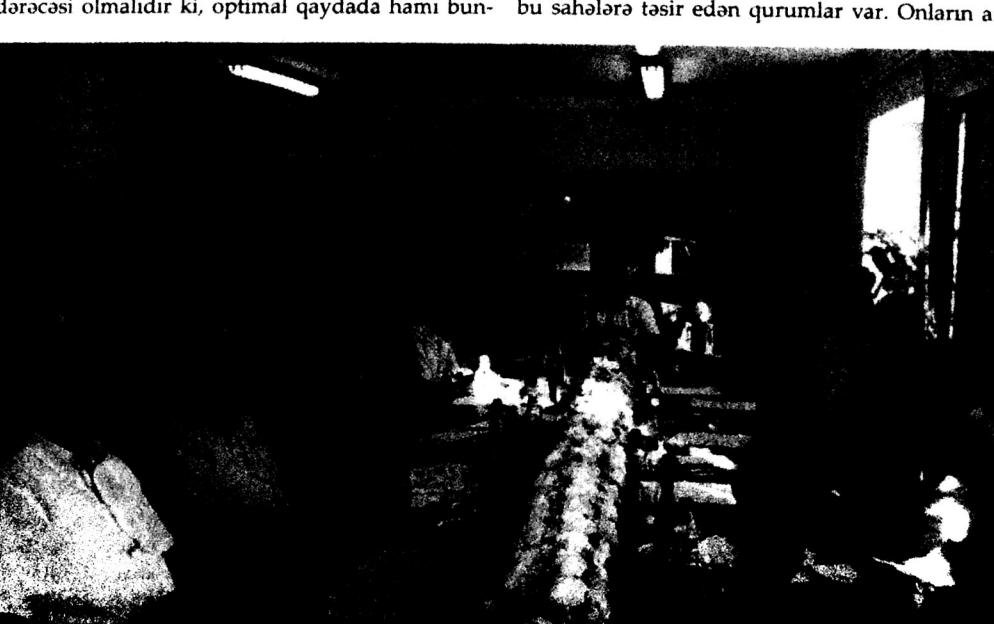
Amma Mərkəzi Bank burların içərisindən seçilir. Yəni, həm dünyada qəbul olunmuş statusuna, həm də Azərbaycanda bunu formalasdırıran peşəkar komandasına görə. Mürəkkəb vəziyyət olunda fikirləşirəm ki, onuz da Mərkəzi Bank var. Bu qurum məsələni həll edəcək. Yəni, cəmiyyət içinde belə bir fikir var. Bu, özü çox böyük nəticədir.

Bu gün toxunmaq istədiyim məsələlərinə təsir etmək, 3 məsələ üzərində dayanmaq istəyirəm: pul küləsi, milli valyutanın məzənnəsi, bir də valyuta ehtiyatları.

Bayaq Asif müəllim dedi ki, Gəncədən gəlmmiş, mən bu böyük təsəkkür mənbəyini salamlaşmam üçün Nizim Cənəvədən bir fikir deyim: *"Birinci saflıqı varsa da suda, Artıq içiləndə dərəd verir o da."*

Bu fikri pul küləsinə də aid etmək olar. Pul küləsi artıq olunda da ziyandır - qiymət artımı olur, az olunda da ziyandır - iqtisadi dövriyyə, fəlliq potensial qədər olur.

Bu ilin may ayında Moskva Akademik iqtisadi Forumunda iştirak etdim. Orada Rusiya prezidentinin regional məsələlər üzrə müşaviri, akademik Sergey Qlazevin çıxışını dinlədim. Siz dediyiniz kimi, onlar da arzulayıvər, ki, pul küləsi artsın. İndi pul küləsinin artmasında nə çətinlik var? Bəli, qiymətlərin sabitliyinin saxlanması Mərkəzi Bank qarşısında tələbdir. Mərkəzi Bank bunu qoruyur. Amma başqa orqanların əlində də aid etmək olar. Pul küləsi inkişafın əleyhinə. Tutaq ki, Neft Fondu altındadır. Həmşə deyirlər ki, dollar Azərbaycana gəlsə, burada maliyyə bazarına, manatın məzənnəsinə təsir edər. Manat bahalaşar, ixrac azalar. Variantlardan biri odur ki, dollar bir baza gətiriləsin. Tutaq ki, Rafiq müəllimi sahibkar kimi mebel istehsal etmək istəyir. Biznes planı təsdiq edəndən sonra İtaliyadan 1 milyon dollarlıq avadanlıqlı alırsın. Pulu ona verəsən, köçürsünlər İtaliyaya. Avadanlıq Azərbaycana gəlsin. Burada iş yeri yaradılsın və vergilər ödənilsin. Yadimdadır, İsvəçrən prezidenti Azərbaycana gəlməsi və öz istəyi kimi bildirdi ki, Azərbaycan neft pulları İsvəçrədə saxlanılsın. Yəni, bu, na deməkdir? İsvəçrədə saxlanılsın və İsvəçrə iqtisadiyyatına xeyir verəsin. Biz də deyirik ki, onun bir hissəsi Azərbaycanda qalsa və tutaq ki, xaricə yerləşdirilən şərtlərlə bizim sahibkarlara verilsə, bunun böyük səmərəsi olar.

dan istifadə etsin. Yəni, mən ümumiyyətlə güzəştli kreditlər ifadəsinin əleyhinəyəm. Çünkü bu, müsadirə tətbiqi məsələlərinə diqqətə yanaşmaliyə, ölkədə sistem var. Texnoparkları, sənaye məhəllələrinin formalması üçün güzəştərələr müəyyən edilib. Amma onların səmərəliliyini də müəyyən etməliyik.

7-13 noyabr 2019-cu il

Ziyad Səmədzadə: Elşad, çox sağ ol.

Azərbaycanın strateji valyuta ehtiyatları ÜDM-dən çoxdur. Bu yaxşıdır, pisdir?

Elşad Səmədzadə: Bank kreditləri ilə müqayisə etdikdə 16 milyarddır. Çində 15 trilyonluq ümumi daxili məhsul müqavilində valyuta ehtiyatları 3 trilyon, yəni ÜDM-in 20%-i həcmində saxlanılıb.

Məhiş Əhmədov: Biz onu borc vermişik.

Elşad Səmədzadə: Norveçin pensiya fondunda 1 trilyon dollarlıq vəsait var.

Ziyad Səmədzadə: Mən cavab tapmaq istəyirəm buna.

Qorxmaz İmanov: Mərkəzi Bankın valyuta ehtiyatlarının kifayətli normaları var. O normanı Elşad dedi. Üç aylıq mal və xidmət idxlə təxminən 4 milyarddır.

Ziyad Səmədzadə: Ümumiyyətlə, biz gələcəkdə müəyyən bir norma qəbul edə bilərikmi ki, valyuta ehtiyatlarının neçə faizi toxunulmaz qalsın gələcək nəsillər üçün, bu barədə ümumiyyətlə fikir var mı?

Asif Həsənov: Elşad müəllim təklif edir ki, valyuta ehtiyatlarını, ölkə daxilində saxlayaql, onu ölkədən kənarə qoymayaq.

Zahid Məmmədov: Bütün dünya üzrə qəbul olunmuş standart yoxdur. Məsələn, Norveç ancaq strateji ehtiyatların idarə edilməsindən əldə olunan gaflılarından istifadə edir.

Ziyad Səmədzadə: Onlarda gəlir neçə faizdir?

Zöhrab İbrahimov: Yəni, faiz etibarilə eyni faizdir. Amma mənim yadına gəlir ki, Neft Fondunun ilkin əsasnaməsi hazırlananda, o əsasnamədə yazılmışdır ki, ancaq vəsaitlərin idarə edilməsindən əldə olunan gəlir bütçəyə daxil olmalıdır.

Asif Həsənov: Başqa bir məsələ var, onu aydınlaşdırmaq istəyirəm. Bizim makro göstəricilər, qənaət göstəricisi var ki, o qənaət göstəricisi daxili investisiyanın kötüyüdür. Amma, təəssüf ki, bizdə o, çox aşağıdır. Onun haqqında düşünməyə dəyər. Bu haqda heç düşünmürük.

Məhiş Əhmədov: Həqiqətən, bu gün çox aktual problem müzakirə olunur. Zahid müəllim burada nəzəri aspektə toxundu. Milton Fredmen - bu nəzəriyyənin yaradıcısı deyir ki, son 100 ildə Amerikada mövcud olan bütün böhranların əsasında sərt pul krediti siyasəti durur. AŞvarsıla o, birləşdə kitab yaziqlar və buna görə Nobel mükafatı alıblar. Lakin formalasən, inkişaf edən bazar iqtisadiyyatı yetkin dərəcəyə çatmayan ölkələr üçün birmənalı monetar

siyasətin tətbiqi zəruri effekt vermir. Ona görə də Azərbaycan kimi ölkələrdə hökmən dayanıqlı fiskal siyasətlə effektiv monetar siyasətin optimal nisbatda tətbiqi çox zəruridir.

Azərbaycanda monetar siyasətin iqtisadi artıma yönəlməsinə, onun real sektora təsirinə, ixracın stimullaşdırılmasına effektiv təsir göstərməməsinin səbəbi də, mənə görə, Neft Fondundan transferlərin həcmi və bilavasita Mərkəzi Bankın inflasiya proseslərinə kəskin müdaxiləsidir. Çünkü biz inflasiyanı iqtisadi amillərlə aradan qaldırırsaqsa, Mərkəzi Bank monetar bazara, monetar siyasetə müdaxilə edərək, manatın məzənnəsini saxlaysa, bu cür yanaşma iqtisadi inkişafa stimul vermir. Sadəcə olaraq, əhalinin həyat səviyyəsi üçün şərait yaradır və bir az müvəqqəti xarakter daşıyır. Nəyə görə? Azərbaycanda inflasiyanı doğuran amillərin böyük əksəriyyəti idxlə bağlıdır, çünkü bizim idxlərimizin strukturunda qeyri-neft sektorun xüsusi çəkilidir, neftin qiyməti qalxanda onda məhsulların qiyməti qalxır. Əgər biz monetar siyasətə dövlətin tənzimləmə mexanizmli ilə üstünlük veririksə, hökmən o iqtisadi şərtlərə mümkün qədər əsaslanmalıdır.

Cənubi müdaxilə olmadan inflasiyanın hədəf-lənməsi və yaxud da bazarda olan pul kütləsinin sterilizasiyası mümkün deyil. Biz dünya iqtisadiyyatına qoşuşurq, istər-istəməz iqtisadiyyatımızı mövcud şərtlərə uyğun qurmalyıq. Ona görə də burada sosial problemin həlli və məşğulluğu təmin etmək vacibdir. Ölkənin real gəlirləri xərcləri ilə uzaşmalıdır.

Ziyad Səmədzadə: Çox sağ olun. Buyurun, Zöhrab müəllim.

Zöhrab İbrahimov: 2017-ci ildə iqtisadi artım xeyli azalmışdır və 2018-ci ildə biz cüzi də olsa, artıma nail olduq. İl əvvəlindən də bu artım rəsmi statistika rəqəmlərinə görə davam edir. Təbii ki, bu, müsbət bir tendensiyadır. İstənilən halda devalvasiya Azərbaycan iqtisadiyyatının, təbii ki, bir neçə il ərzində geri düşməsinə səbəb oldu.

Devalvasiyadan əvvəl Azərbaycanda maliyyə dərinliyi, yəni ÜDM-də kredit qoyuluşlarının xüsusi çəkisi 40 faizə yaxınlaşmışdı. Ancaq 2017-ci ildə kredit qoyuluşlarının ÜDM-də nisbəti 16,7 faiz, 2018-ci ildə bir qədər də azalıb 16,3 faiz təşkil edib. Yəni, görünüşü kimi, üç dəfə azalıb. ÜDM-də, təbii ki, bank aktivlərinin nisbəti xüsusi təsir göstərir. ÜDM-də bank aktivlərinin xüsusi çəkisi devalvasi-

yadan əvvəl 60 faizi keçmişdisə, bu gün artıq 37 faiz səviyyəsindədir.

Ziyad Səmədzadə: Optimal nə qədər sayılır?

Zöhrab İbrahimov: Ziyad müəllim, elə ölkələr var ki, ÜDM-də 100 faizlik həddi bir neçə dəfə keçir. Inkişaf etmiş və keçmiş iqtisadiyyatı yaşıdan ölkələrdə iqtisadi artım üstünlük təşkil edir.

Bizdə son 20 il ərzində inflasiyanın səviyyəsi orta illik 7 faiz təşkil edir. Devalvasiyadan sonra bizim ən yüksək inflasiyamız 2017-ci ilin yekunlarında 13 faiza yaxın olmuşdur. İqtisadiyyatın pulla təmin olunması isə ölkəmizdə 2017-ci ildə 10 faiz, 2018-ci ildə 18 faiz səviyyəsində olub. Devalvasiyadan qabaq monetarizasiya əmsali 30 faiz idi, təbii ki, bu, bir qədər də Azərbaycan iqtisadiyyatının bugünkü reallıqlarını göstərir və biz o 7 faizlik orta inflasiya səviyyəsinə monetarizasiya əmsalını azaltmaqla nail olmuşuq. Təbii ki, bu, bir qədər ziddiyətli məsələdir ki, monetarizasiya əmsalını coxaltmaq inflasiyaya gətirib çıxarıır. O vaxt, təbii ki, inflasiya səviyyəsi xeyli aşağı idi və bu gün devalvasiyadan sonra iki dəfə azalmasına baxmayaraq, yenə də aşağı səviyyədədir.

Bu gün manata görə depozit faiz dərəcələri hətta sıorta fondunun maksimal manatla müəyyən etmiş olduğu depozit faiz dərəcələrində 15 faiz, dollarla isə 3 faizdir. Lakin galin nəzər yetirək. Bu faizlər yüksəldikdən sonra Mərkəzi Banklarında depozitlərin sayı istər əhalisi, istərsə də hüquqi şəxslər tərəfindən artırdı, ya yox? Yəni, son məlumatlar ondan xəbər verir ki, 2018-ci ilin yekunlarına görə, bizdə depozitlərin həcmi 10 faiz artıb, fiziki şəxslərin depozitlərinin həcmi 9,6 faiz olub. Nəzərə alımaq lazımdır ki, fiziki şəxslərin depozitlərində 62 faizdən çoxu xarici depozitlərin payına düşür. Biz xarici valyutada olan depozitlərə 3 faiz, manata isə 15 faiz maksimal məbləğ müəyyən etmişik. Təbii ki, artıq bu nisbətə baxmaq lazımdır, yəni manata olan 15 faiz depozitlə xarici valyutada olan 3 faiz depoziti biz bərabərəşdirək. Azərbaycan iqtisadiyyatına əgər bu qədər yüksək faizlər vəd edilirsə, nəyə görə depozitlər devalvasiyadan sonra artırmır? Təbii ki, bu, banklara olan inamları da izah oluna bilər.

Növbəti məsələ - bu gün bank müştərilərinin sayı milyonlarındadır. Bir müəssisənin, eyni zamanda, bura fiziki şəxslər də daxildir, bir neçə hesabi olur və bu gün 18 milyona yaxın bank müştərisinin hesabları var. Bu rəqəm devalvasiyadan qabaq 16

milyon olub. Maraqlı məqam ondan ibarətdir ki, depozit hesabları da məhz bu müştəri hesablarına daxildir. Devalvasiyadan qabaq depozit müştərilərinin sayı ümumi bank hesablarının sayında 3 faiza yaxın idi. Ancaq bu gün həmin o depozit müştərilərinin nisbəti bütövlük də bank müştərilərinin sayında 2 faiza qədər azalıb. Mütləq mənada depozit faiz dərəcələri, təbii ki, ikiqat azalıb. Çünkü depozit müştərilərinin sayı əgər devalvasiyadan qabaq 460 min adəd idisə, bu gün 367 min adəddir. Təbii ki, bu da monetar siyasetə təsir edən amillərdən biridir. Nəhayət, banklardan kənardə dövr edən pul vəsaitlərinin bizdə xüsusi çəkisi bu gün xeyli yüksək olaraq qalır. Dündür, son on il ərzində 60 faizdən 7-8 faiz bənd aşağı düşüb. Ancaq bu gün M0-ı aqreqat kimi daha banklardan kənardakı pul vəsaitləri kimi qeyd edirsiniz. Bu gün M0 aqreqatının tərkibində banklardan kənardə da dövr edən pul vəsaitlərinin sayı 52 faizdir. Yəni, bu, kifayət qədər böyük bir məbləğdir. Nəzərə alsoq ki, həmin inflasiymanın orta illik 7 faiz olması, eyni zamanda banklardan kənardə 52 faizlik pul kütləsinin dövr etməsi, təbii ki, Azərbaycanda pul siyasetinin müəyyən mənada yeni rəslər üzərinə keçirilməsini əsaslandırır.

Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsi aləti var, klassik alətdir. Lakin tam səmimi qeyd edək ki, bu alət Azərbaycanda işləmir. Nə üçün? Ona görə ki bu gün 15 faizlik uçot dərəcəsindən 8,5 faizə düşmüşküse, azı kredit faiz dərəcələri son 20 il ərzində bizdə elə olduğu kimi qalır. Yəni, bu alətin bizdə işləməsi Mərkəzi Bankın alətlər arsenalında bir daha ölçülbü biçilməlidir, təhlil olunmalıdır.

Ziyad Səmədzadə: Mən dünyanın bütün ölkələri üzrə pul kütləsinin ÜDM-də nisbətini hesablamaşdım, 2007-2009-cu illərdə Çinin tədavüldə olan pul kütləsi ümumi daxili məhsulun 60-70 faizini təşkil edirdi. Pul kütləsinin ÜDM-də xüsusi çəkisi ilə iqtisadi inkişaf arasında əlaqəni araşdırmağa yenidən ehtiyac vardır. Yəni, burada bizim şəraitimizin, müəyyən obyekti cəhətləri var. Biz gerək bu baradə düşünək.

Ağanemət Ağayev: İcazənizlə, mən pul siyasetinin kommunikasiyası barədə danışardım. Federal Ehtiyat Sistemində rəhbərlik etmiş Bernanke hesab edirdi ki, hazırda pul siyasetinin keyfiyyəti 10 faiz idən, 90 faiz onun təqdimatından asılıdır. Bu, çox sərt iddiadır. Həqiqətən, pul siyaseti mürəkkəb iqtisadi dövranda baş verir.

Biz bunu qisaca vergi siyasəti ilə müqayisədə etsək, görərlik ki, dövlətin vergi siyasəti ilə iqtisadi agentlərin iqtisadi davranışları arasında bazar münasibəti voxdur. Amma Mərkəzi Bankın pul siyasəti bazarlar üzərində iqtisadi agentlərə təsir etmək deməkdir. Yəni bu, sənki iynə ilə terapiyaya bənzəyir. Fiskal siyasəti əgər "kütl" siyasət adlandıranırsa, pul siyasəti "iti" siyasət hesab olunur. Burada kiçik bir sahə çox böyük fəsədlər törədə bilər.

Ümumiyyətə, mərkəzi bankların pul siyasatını ümumi iqtisadi siyasətdə təhlil etmək bir qədər düzgün olmazdır. Bu manadı fiskal siyasət, dövlətin tarif siyasəti daxil olmaqla real sektörlər yönələn siyasət və pul siyasəti - bu üçün həvədətinin düzgün koordinasiyası öz effektini verə bilər. Bu da dörd mərhələdən keçməlidir. Belə yanaşma həm nəzəri baxımdan mövcuddur, həm də praktika bunu sübut edir.

Birinci, aydın və intensiv ünsiyyətdir. İqtisadi siyasət əgər həkimdirsa, iqtisadiyyat özü pasiyentdir. Burada hər şey məsələnin düzgün qoyuluşu və problematikanın çatdırılmasından başlayır. Qisaca həsiyə çıxmış, bu gün dünya ölkələrində federal ehtiyat sistemi, Avropa ölkələrinin mərkəzi bankı öz ünsiyyətinin keyfiyyətini necə qiymətləndirir? Bu gün Federal Ehtiyat Sistemi deyir ki, mənim aqıqlamalarımı təqribən orta məktəbin doqquzuñcu sinfində oxuyan sosial qrup anlaya bilir, ondan aşağı anlaya bilmir. Həttə Riksbank kimi kommunikasiyaya çox onəm veren mərkəzi banklar deyir ki, bu da bas deyil. İbtidai təhsil səviyyəsində olan uşaqlar belə o cümlələri səda şəkildə anlamalıdır. Uşaqlar pul siyasətini niyə anlamlarırlar, məgar ehtiyac var mı? Pul siyasəti özü mürəkkəb iqtisadi siyasətdir.

Məlum olur ki, aydın və intensiv kommunikasiya güclü etimadın mühüm şətidir. O vaxtı pasiyent həkiminə etimad edər ki, həkimi ona məsələnin mahiyyətini düzgün başa salsın. Bu mənada güclü etimad ikinci həlqədir. Bəs, iqtisadi siyasətdə güclü etimad nəyə lazımdır? İqtisadi agentlər, müəssisələr, fiziki şəxslər, ev təsərrüfatları yüksək etimad gözləntilər formalılaşır. Etimad adekvat gözləntilər üçün amildir. Biz artıq bunu yaşamışıq, devalvasiyadan sonra iqtisadi agentlər hər an devalvasiya sözleşməsindən dərhalıdır. Həttə *şəhər-vəsiyi* informasiya da enərji bazara sovg edirdi. Həm az qala sahə xərcləyəcəyi manat kütłəsinə dəyişmək arzusunda idi.

Bu bir dəha onu göstərir ki, gözləntilər etimaddən asılıdır. Əgər iqtisadi siyasətin etimadı, pul siyasətin etimadı yüksək olsa, Mərkəzi Bankın, digər siyasət orqanının bir bayanatı yetər ki, gözləntilər rəvan olsun.

Bəs, gözləntilər nəyə lazımdır? Davranışların adekvatlığı üçün. Rasionəl davranışlar iqtisadi siyasətinə on son hədəfidir.

Rasionəl davranışlar məsələsində bir yanaşmaya görə, əslində bütün davranışlar özü-özlüyündə rasionaldır. Çünkü rasionəl düstər əsasında hesablıyır ki, mənim faydam nadir və bu faydaya doğru gedir. Amma mərkəzi bankçılıqda, iqtisadi siyasətdə belə bir yanaşma var ki, hər davranış rasionəl deyil. O davranış rasionaldır ki, bu iqtisadi siyasət institutlarının istədiyi kimi davranıstdır.

Fikrimizi tamamsaqq, son nəticədə, sadalanan bu dörd mərhələ vəhdət şəklində olanda pul siyasəti, ümumiyyətde iqtisadi siyasət real iqtisadiyyata əhəmiyyəti tətbiq vərə bilir.

Bəs bir yanaşmanı da doğru hesab etmək olar ki, əgər iqtisadi siyasət körək deyilsə, o, neytral deyil, artıq maneədir.

Iqtisadi siyasətin, pul siyasətinin keyfiyyəti elə ilk növbədə dayanıqlıq və sabitlikdir ki, biz bu gün ölkə iqtisadiyyatında onu görürük. ABŞ dollarının məzənnəsi çox sərt rəqəmlə ifadə olunsa da, biz o sabitliyin faydasını görürük.

Asif Həsənov: Əslində inkişafın zirvəsi elə regionlardan başlayır. Mən məsələyə region baxımdan yanaşmaq istəyirəm.

Həzirdə çalışığım kollektiv həm təhsil ocağıdır, həm də kənd təsərrüfatının agrar sektoru ilə bağlıdır. Mən hesab edirəm ki, ümumiyyətə, pul-kredit siyasətinin on yüksək zirvəsivil cəmiyyətə xasdır və bunun üçün birinci cəmiyyətimizin savadlılıq dərəcəsini artırmaq lazımdır.

Burada müxtəlif dövrlərdə israf iqtisadiyyatı ilə məşğul olan alimlərimiz aylıqlılar. Mən hesab edirəm ki, israf həddi yuxarı olan cəmiyyətdə normal, effektiv pul-kredit siyasətindən daruñmağa dəyməz. Çünkü, həqiqətən de, israf iqtisadiyyatı effektiv pul-kredit siyasətinin ziddidinədir. Yerlərdə bu, çox məşğahida olunur.

Sonra, adıco kredit əməliyyatları zamanı cəmiyyətin təhsilinin aşağı olması pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsində bir maneə olaraq qalmışdır. Adıco regionlarda vətəndaşların kredit götürmə əməliyyatlarını man gözümüzün öününe gətirirəm. İnsanın ki, onlar müqavilələri imzalayırlar və oxumurlar, heç biznes planla da tanış deyillər. Savadlılıq çox

şəhərərlikdir. Ona görə də banklar orada bəlkə də xərcləri minimuma endirirler ki, kağız və çap xərcləri aşağı olsun. Mən bəzi ölkələri araşdırırdım, burada İsveç, İsrail, Sinqapur, Yeni Zelandiya, Kanada, Estoniya və s. ölkələr var. Məsələn, təhsil xərclərinin ümumi məhsulda payı, universitet tələbələrinin ahalinin ümumi strukturunda payı, elm xərclərinin payı respublikamızda cəmi 0,2 faizdir. ÜDM-də kənd təsərrüfatının payı hal-hazırda 6,7%-dir, bu, çox böyük rəqəmdir. Hətta adını çəkdiyim ölkələrə, məsələn, İsvəçrədə bu, 0,7 faizdir. Bu gün cənab Prezidentin de qeyd etdiyi kimi, Azərbaycanın dünəyanın on inkişaf etmiş ölkələri sıralarına çatdırmaq bizim hadəfimizdir, məqsədimizdir. Mən də hesab edirəm ki, bu hadəfə, məqsədə çatmaq üçün, Vatan iqtisadiyyatının sevgisini qazanmaq üçün birinci milli valyutaya sevgini artırmaq lazımdır. Mən hesab edirəm ki, biz nə qədər milli valyutamızı qarşı münasibətimizi doğmaşdırımasaq, bu özünü pul-kredit siyasətində çatışmayan cəhətlərimizkimi bürüza verəcəkdir.

Mən kiçik və orta sahibkarlıqla bağlı bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm. Burada da bank sektorunun

istəməz oradan mənfəət götürür və proses gedir. **Rafiq Qarayev:** Mən də pul siyasəti və real sektor haqqında qisa məlumat vermək istərdim. Ümumiyyətə, real sektor deyəndə, düşünürək ki, pul osas vəsaitdir. Bu vəsait olmasa, avadanlıqların alınması və s. mümkün deyil. Real sektorla vəsait olmasa, rəqəbatqabiləyyatlı məhsul istehsal etmək mümkün deyil. Məsələn, biz ölkə daxilində qurdugumuz şirkətə vəsait tapşımada xaricə müraciət edirik. Azərbaycanda, məsələn, kreditlər 7 faiz verilir. Real bazarда kredit 16 faiz, 18 faiz, 24 faiz, 32 faiz, istehlak krediti 32, 38 faizdir. Yəni, bunun qarşısında bazarla kiçik sahibkarların istədiyi səviyyəyə çatımı olmur. Sovet vaxtında ölkəmizdə çox böyük inkişaf gedib. Bunundan da müasirləşməsi üçün vəsait lazımdır. İndi Azərbaycan 90-ci illərdə baxanda, çox böyük yol keçibdir. Vaxt var iddi xaricden Azərbaycana pul vermirdilər, Azərbaycana etibar yox idi. Bu gün Azərbaycan borc alan ölkədən borc verən ölkəyə çevrilib, bəzi ölkələrə kredit verir. Lakin bununla belə, banklarda olan prosedur qaydaları çatılışır. Ümumiyyətə, proseslər ildən-ildə sadələşməkdənə, ağırlaşmaya doğru gedir. Real sektorla

cari əmaliyyatlar hesabı da artırdı. Biz buna əkiz kasırlar deyirik və o kasırın maliyyəlaşması bir-bir-birə dayanında, többi ki, vələtə bazarında şok baş verir. Xoş xəbər bundan ibarətdir ki, artıq keçən il fiskal qayda qəbul olundu və 2019-cu ilin dövlət bütçəsi artıq fiskal qayda asasında tərtib olunub. Fiskal qayda nadir? Bu, mürəkkəb bir formuladır. Xərclənə bilən neft gəlirlərinin maksimal hədidi müəyyən olunur. Fiskal qayda ümumiyyətdə ona görür, çox qəribən qayda, ilə illor üzrə transfer artıq sabit olmalıdır. Yəni, illor üzrə transferlərdə kasıkin artım və yaxud da kasıkin eni olmamalıdır və bu da şərait yaratmalıdır ki, vələtə bazarında şok olmasın. Çünkü bu artıqlığın özü də problemidir. Mərkəzi Bank şərait yaratmalıdır ki, manat kasıkin möhkəmlənsin.

Sonra maliyyə dorinliyi məsələsinə toxunmaq istirəm. Maliyyə dorinliyi çox aşağıdır, bu də pul siyasətinin effektivliyinə mənfi təsir göstərir. Çünkü Mərkəzi Bank pul siyasətini maliyyə sektorunu vəsitosuyla yürüdü. Maliyyə sektorunun iqtisadiyyatda payı azdır, deməli, məzmun, tələb maliyyə sektorundan, kreditlərdən asılı deyil. Məsələn, İngiltərə Mərkəzi Bankı uçot dərəcəsini qaldırır, iki ildən sonra inflasiya bir qədər aşağı düşür, burada transmissiya var. Nəyə görə? Çünkü bank kreditlərinin ÜDM-də xüsusi çökisi 100 faizdir, məcmu tələb əsasən bank kreditlərindən asılıdır və bank kreditlərinin faizi ilə Mərkəzi Bankın faizi arasında proqnozlaşdırıla bilən bir alava var. Orada aktiv bankalararası pul bazağı yoxdur. Bizim banklar arasında inamsızlıq var, bir-birinə kredit vermirlər. Azərbaycanın bu dəqiqə liboru yoxdur. Biz də çalışırıq ki, libor olsun və digər faizlər də ondan asılı olaraq dəyişsin.

Pul kütłəsinin ÜDM-də xüsusi çökisi elə faktiki olaraq maliyyə dorinliyi göstəricisidir. Yəni, maliyyə dorinliyi aşağıdır, o da mütləq aşağı olacaq. Maliyyə dorinliyi artanda o da artacaq. Faiz dərəcələri də bundan asılıdır. Bu gün faiz dərəcələrinin yüksək olmasına səbəbələrindən biri də bankların qeyri-faiz gəlirlərinin, demək olar ki, yox dərəcəsində olmasa ilə bağlıdır. Nağdsız ödənişlər o qədər aşağı səviyyədədir ki, banklar ancaq faiz gəlirləri hesabına gəlir əldə edirlər və ona görə də kreditlərə yüksək faizlər müəyyənləşdirilir. Çıxış yolu nağdsız ödənişlərin genişləndirilməsidir. Bununla bağlı keçən ilin sentyabrında canab Prezidentin formanı ilə program qəbul olunub. O programın həyata keçirilməsi imkan vermelidir ki, monetarizasiya göstəricisi, maliyyə dorinliyi artırm. Bu, többi ki, pul siyasətinin effektivliyinə də təsir göstərəcək.

Cox vacib məsələlərdən biri deqiqəsi maafifləndir. Təsəssüf ki, iqtisadiyyatla bağlı yaran jurnalistlərin maafiflənmə səviyyəsi bəzən lazımi səviyyədə olmur və ona görə də bizim bu mesajları düzgün ötürmürəkət. Həddindən artıq təhrib olunmuş formada, daha çox sensasiya yaranan məlumatlar yamaşaçaq.

Faizlərin transmissiyası, többi ki, bizi də qəne etmir. Uzunmüddətli dövərə baxsaq, görərlik ki, Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsi ilə digər faizlər eyni istiqamətə dəyişir. İstiqamət eynidir. Amma o faizlərin strukturuna da baxmaq lazımdır. Fiziki şəxslərin kreditlərinə görə faizlər yüksəkdir. Büyük kararlaşma fiziki şəxslər görə kreditlərin faizlərindədir və bu də daha çox risklərə bağlıdır.

İqtisadiyyatda pul bu dəqiqə lazımdır. Uzunmüddətli dövərə baxsaq, görərlik ki, Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsi ilə digər faizlər eyni istiqamətə dəyişir. İstiqamət eynidir. Amma o faizlərin strukturuna da baxmaq lazımdır. Ümumiyyətə, işlə pul siyasətinin uyğunlaşması çox vacib bir məsələdir. Ucuz vəsaitmənəzələr almamak qədər məmkündür, məhsulun maya dəyəri ucuz başa gələr. Ucuz başa gələsə, rəqəbatlı məhsul istehsal etmələr.

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...